

УДК 94(477.83):796:061.231“18/19”

ФІЗИЧНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ ЯК ПРОВІДНИЙ НАПРЯМ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ТІЛОВИХОВНИХ ТОВАРИСТВ БУКОВИНИ (ПОЧАТОК ХХ СТ.)

Тумак Юрій Іванович
м. Чернівці

У світлі проблем галузі фізичної культури і спорту актуальним стає вивчення досвіду фізичного виховання всіх верств населення в різні історичні періоди. Узагальнення вітчизняного й зарубіжного досвіду з порушеної проблеми допоможе краще проаналізувати ті зміни, які відбувалися в системі різних етнічних територій, виявити їхні причини та спроектувати перспективні напрями забезпечення ефективного розвитку. Метою статті визначено аналіз аспектів фізичного виховання дітей та молоді в українських тіловиховних товариствах Буковини досліджуваного періоду з ціллю використання історичного досвіду в сучасних умовах.

Ключові слова: товариство, пожежна справа, напрям, діяльність, вправи.

Сьогодні, коли перед українським суспільством постає завдання – віднайти ефективні способи та прийоми формування фізично й морально здорової нації, здатної адекватно відповідати на виклики сучасності, особливої актуальності набуває вивчення вітчизняного досвіду тіловиховання в різні історичні періоди. Тим більше, що на етапі розбудови самостійної української держави склалися сприятливі умови для подальшого дослідження історії регіонів, зокрема фізичного виховання дітей та молоді у громадських організаціях. Особливий інтерес для науковців становить діяльність в цьому напрямі громадських організацій Буковини в другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Адже саме в цей час у краї утверджується законодавча база діяльності громадських товариств, відбувається кількісне збільшення

та урізноманітнення напрямів їх діяльності, виокремлення тих, що повністю, або частково вирішували проблеми фізичного виховання дітей та молоді.

Окремі аспекти розвитку системи фізичного виховання школярів у Буковинському регіоні досліджуваного періоду, а саме фізичну культуру і спорт у контексті розвитку освіти вивчали І. Кобилянська, Д. Пенішкевич, І. Петрюк та ін.; особливості діяльності фізкультурно-спортивних товариств розглядали Н. Гнесь, В. Мужичок, О. Цибанюк; умови впровадження фізичної культури в навчально-виховний процес школи аналізували А. Вихрущ, Б. Ступарик, Д. Дринда, Д. Герцюк, Л. Дерев'яна та ін., дидактичні аспекти означеної проблеми вивчали Т. Завгородня, І. Ковальчук, В. Шулякевич, та ін.

Науковці розглядали такі важливі складові окресленої проблеми: еволюція впливів передових педагогічних ідей європейських освітніх систем на теорію і практику шкільництва Буковини; суперечності між реформаторською і традиційною педагогікою; шляхи ефективного використання досвіду громадських товариств у всебічному вихованні шкільної молоді та ін. Водночас проблеми, які супроводжували фізичне виховання школярів як основний напрям діяльності громадських товариств у II половині XIX – початку XX століття потребують подальшого ґрунтовного вивчення з огляду на низку актуальних причин. Аналіз сутності означених аспектів уможливить по-новому оцінити й спроектувати вплив надбань теоретиків і практиків фізичної культури і спорту на ефективне формування навичок здорового способу життя в сучасних учнів класів загальноосвітньої школи як у міській, так і в сільській місцевості.

Мета дослідження – проаналізувати аспекти фізичного виховання дітей та молоді в українських тіловиховних товариствах Буковини досліджуваного періоду з ціллю використання історичного досвіду в сучасних умовах.

Починаючи з кінця XIX ст. український національний рух на Буковині набрав досить відчутного розвитку. В краї діяла низка українських товариств: "Просвіта", "Руська бесіда" та інші, які проводили активну просвітницьку роботу серед українського населення. Фізичне виховання як основний напрям своєї діяльності виокремлювали товариства "Січ", "Сокіл" і "Пласт".

З метою аналізу діяльності цих спілок в контексті дослідження коротко проаналізуємо передумови зародження українського тіловиховного руху. Важливим фактором, який сприяв формуванню такого руху, стало усвідомлення можливості піднесення українського народу до рівня європейських націй лише у самостійній державі [13, с.59]. На початку XX ст. формування національної ідеї засвідчило прагнення боротися за українську державність та намагатися її утримати, опираючись на національний вектор. А така боротьба передбачала всебічне виховання дітей та молоді, зокрема фізичне. Крім того, в останні десятиліття XIX ст. спостерігались позитивні наслідки діяльності чеського сокілства, започаткованого М. Тиршем та І. Фігером (1862), основна мета якого визначила духовне та фізичне зміцнення молодого покоління засобами гімнастики та дисципліни.

Згідно із законами, що діяли в Австро-Угорській імперії, всі селяни віком від 18 до 42 років, крім інвалідів, були членами організованої обов'язкової пожежної сторожі. Проте, статистика 1888 р. наводила жакливі дані: кількість пожеж щорічно збільшувалася на 30-35% [7, с.204]. Причинами низької ефективності тодішньої системи пожежогасіння були брак систематичних тренувань, відсутність дисципліни та протипожежної безпеки тощо [9, с.10-11]. Проблема

сільських пожеж широко обговорювалася в тогочасній пресі, розглядалася на засіданнях крайової та державної рад. Шляхом її розв'язання виокремилась потреба створення ефективної пожежної організації із чітким розподіленням обов'язків.

Отже, дуже чітко постала потреба в установі, що сприяла згуртуванню селянства, піднімала його освітній та культурний рівень, налагодила процес гасіння пожеж у сільській місцевості, запровадила здоровий спосіб життя серед українського селянства. Все це на пряму або опосередковано сприяло зародженню фізкультурно-спортивних спілок, одним із основних завдань яких стало фізичне виховання дітей та молоді краю.

27 вересня 1903 року внаслідок наполегливої організаційної діяльності залізничника М. Левицького було заснувано незалежне сокільське товариство "Український Сокіл у Чернівцях" [14]. Статут товариства передбачав, що: "Ціллю товариства є плеканс гімнастики взагалі а передовсім гігієнічної, раціональної і виховавчої. Товариство сповняє ту задачу через удержувань заведення гімнастичного для членів і проваджене вправ гімнастичних для учеників і учениць Товариства, як також через удержувань бібліотеки і передплату фахових часописів" [14].

Новостворене товариство спочатку використовувало прапор та статут-програму "Руського Сокола", та його девіз: "Свобода, Рівність, Братерство", прийняло в зміст своєї діяльності обов'язкову гімнастику в різноманітних видах, виступи перед народом і на "сокільських" заходах дітей, чоловіків та жінок. З часом було розроблено власний прапор, на якому було вишито сокола із розкритими крилами, що тримав гантелю у лапах. Обов'язковими до виконання всіма членами було виокремлено такі вимоги: повага до дітей, представників інших націй, порядність. Члени товариства категорично негативно ставились до вживання алкогольних напоїв та паління. Отже, фізичне виховання, навички здорового способу життя та виховання гідної особистості молодого покоління розглядалися як чинники формування національної інтелігенції, виховання її духовної еліти.

Заснування власної сокільської організації в краї викликало зацікавлення українського населення. Адже організаційні засади виокремлювали намагання не використовувати зразок чеських сокільських товариств, а взяти за основу досвід, структуру, систему Запорізької Січі з її демократичними засадами: виборний орган влади – раду товариства, яка зосереджувала у своїх руках адміністративну владу, розпоряджалася фінансами. Рада обирала голову товариства, спільно вирішувала найважливіші питання, організовувала зв'язок із іншими спілками [6]. Однією із характерних особливостей стала система виховання дітей та молоді, що мала ступені дошкільного родинного виховання, родинно-шкільного виховання та підвищеної освіти. Визначний статус в цій системі отримало фізичне виховання. В цій роботі з фізичного вдосконалення переважали ігрові та змагальні форми рухових дій, що часто поєднувались з піснями або музикою.

Однак, на практиці товариство не реалізувало поставлені завдання, пояснюючи виникаючі проблеми відсутністю фізкультурно-спортивної бази, і, як результат, самоліквідувалось 2 червня 1905 року [2, с.3]. Наступником ідеї, майна і зацікавлених представників громади стало гімнастичне товариство "Січ" у Чернівцях [3, с.2].

Швидкий ріст січових осередків в краї спричинив централізацію організації – з 1904 року централею став "Союз Січей". Вже в 1905 році в нього вступило 63 буковинські осередки [10; 11]. Криза січового руху 1905-1907 рр. при-

звела до зміни керівництва, результатом якої стала активізація діяльності "Січей". Влітку 1909 р. в краї діяли 98 осередків, з них 25 розвивались успішно, робота 37 оцінювалась добре, 16 – мали певні організаційні проблеми, і лише 10 – існували на папері. Станом на той період товариства нараховували більше 5 тисяч членів. В краї діяли як потужні (понад 200 членів), так і малочислені організації: вісімнадцять спілок об'єднували по 80 осіб та двадцять одна – більше 50 учасників [8, с.3]. Вже у 1914 р. на Буковині налічувалось 112 організацій.

Основними завданнями пожежно-гімнастичного товариства "Січ" стали запровадження здорового способу життя серед українського селянства, ефективної системи пожежегасіння у сільській місцевості, загальної дисципліни. Ще одним з першочергових завдань "Січі" стала боротьба з антимилітарними настроями українського селянства та підготовка української громадськості Буковини до збройної боротьби за власну державну незалежність.

Перші буковинські спілки керувались статутом, укладеним К. Трильовським для завальської "Січі". Масовий характер розповсюдження січової ідеї спричинив потребу видруку власного статуту.

Аналіз статутів буковинських "Січей" дозволяє стверджувати, що з часом в засадничі параграфи впроваджувались певні зміни, що відповідали запитам місцевої громади, часу, регіону, зацікавленням членів товариства. А саме: напрями діяльності товариств лише урізноманітнювались: поруч із сталими – розвитком пожежницької діяльності, освітньо-виховною діяльністю, пропагандою січового руху з'являються сприяння фізичній культурі і спорту, реклама здорового способу життя та боротьба з пияцтвом.

Одночасно, урізноманітнюються форми фізичного виховання дітей та молоді та засоби вирішення статутних завдань. Крім характерних для цієї спілки організації пожежних та гімнастичних вправ, освітніх курсів, відчитів та лекцій; утримання хору, читальні і бібліотеки з'являються заняття стрільбою, їзда верхи та на велосипеді, плаванням, веслуванням, боротьбою тощо. А також фінансування друку, передплата та розповсюдження фахових часописів та творів, спортивно-масові заходи та курси навчання і підвищення кваліфікації вчителів фізичного виховання та інструкторів з різноманітних видів спорту та пожежної справи.

Збільшення кількості членів товариства спричинило ряд проблем з якими "Січ" м. Чернівці не могла справитись власними силами – відсутність спортивної зали із роздягальнями в центрі міста та недостатність коштів для оренди приміщення, тому, що зали або орендувались більш доступними національними товариствами або знаходились у введених шкіл; вечірній час занять при умові, що більшість учнів мешкала на околицях, отже після тренувань приходилось далеко добиратись; дотичні проблеми влітку: неможливість організувати літній оздоровчий заклад та відсутність облаштованих спортивних та ігрових майданів. Отже, українські вчителі, що працювали в закладах середньої освіти столиці краю із групою активістів з числа старших школярів звернулись із численними проханнями які друкували регіональні газети до міського голови, до військового комісаріату, до ради "Загального гімнастичного товариства", керівництва пожежної частини, шкільної крайової ради, української громадськості про виділення на території пожежної частини майданчика для літнього оздоровчого закладу [4, с.5-7].

І як результат, влітку 1909 року міська влада видала дозвіл, а пожежна частина дозволила на власній території

облаштувати майданчик для організації молоді, інспектор з гімнастики сприяв фінансовому забезпеченню літнього оздоровчого табору: грошей вистачило на купівлю та монтаж проти дощових навісів та необхідні запаси їжі, представники громадськості Ю. Шевчук та В. Кантемір запропонували свої послуги як вихователі та інструктори тощо. Заклад проіснував протягом двох літніх місяців, а у осінньо-весняний період майданчик пожежної частини використовувався як тренувальний.

Різноманітність напрямів діяльності "Січі" вимагала наявності потужних, ефективних і різнопланових фахівців. Ідентичний для Буковини і Галичини брак таких спеціалістів спонукав створити систему підготовки кадрів для роботи з дітьми, молоддю та дорослим населенням. Саме К. Трильовський запропонував проводити курсову підготовку інструкторів для січових товариств і залучити до її організації працівників пожежної служби та колишніх військових. Такі курси проводились декілька разів на рік, частіше в Станіславові, Коломиї та Чернівцях. Крім елементів пожежної справи (основи керування вогню, правила експлуатації і ремонту пожежного інвентарю), на заняттях вивчалися засади анатомії та фізіології, першої медичної допомоги.

Практична частина завжди включала в себе вивчення нових січових ігор, комплексу гімнастичних вправ, опрацювання складних елементів. Отже, програму січових курсів складалась з комплексу необхідних для фахівців теоретичних і практичних знань, умінь та навичок [1, с.2].

Значний вклад у процес фізичного виховання дітей та молоді Буковини, не зважаючи на короткий термін свого існування в краї вніс Пласт. На початку 1914 року делегати II Всестудентського з'їзду (1913 р.) О.Гундич та І. Храпливий ініціювали створення активної групи, що провела роботу серед школярів українсько-німецької гімназії, української державної семінарії та приватної української дівочої гімназії по заохоченню вступу в члени Пласту. В результаті такої діяльності були скликані і відбулись збори руханково-спортивного товариства "Буковинський полк Українських Пластунів імені І.Богуна". Головною метою діяльності новоствореної організації було визначено фізичне гартування молоді середніх закладів освіти [5].

Відповідно до мети пластова організація займалась: "а) вихованням характеру і духу; б) опанування ремесла та інших знань, які колись можуть придатися в житті; в) служба для Батьківщини, перша поміч, милосердна служба, теслярство, рятівництво тощо через заохоту до поруху на вільному повітрі і до дбайливості про своє тіло" [12, с.128-138]. Це свідчило про формування комплексної мети, що поєднала виховання моральних цінностей, характеру і милосердя, підготовку до майбутнього дорослого життя, вивчення основ медичної допомоги і рятувальної справи.

Формами роботи буковинські пластуни визначили теоретичні і практичні заняття (тривалістю 1 година), іспити та випробування, що проводились у приміщенні студентської "Січі". Саме тут вивчали історію і географію України, музичну грамоту, основи гігієни та санітарії, ігри, зокрема пластові, набували практичних навичок у куховарстві, шитті тощо. Саме тут фізичний компонент навчально-виховної роботи поєднувався із релігійним, моральним, розумовим, естетичним та етичним змістом. Руханкові, тактичні і орієнтувальні вправи проводились на околиці столиці краю в лісу біля Горечі.

Отже, українські фізкультурно-спортивні товариства "Український Сокол у Чернівцях", "Січ" та "Пласт" серед значного числа напрямів діяльності найважливішим визначали фізичне виховання дітей та шкільної молоді, про

що засвідчують засадничі параграфи статутів товариств. Засобами вирішення статутних завдань стали створення гімнастичного закладу та організація занять гімнастикою для дітей, молоді та дорослих членів товариства. В роботі цих товариств переважали ігрові та змагальні форми рухових дій, що поєднувались з піснями або музикою, вдосконалення навичок у плаванні, пірнанні, бігові, їзді верхи

тощо. Поруч із фізичним гартуванням, військовими вправами, освоєнням пожежно-рятувальних та мандрівницьких навичок в товариствах проводилась потужна національно-патріотична робота. Саме вона сприяла ідейному і духовному гуртуванню підростаючого покоління, підготовці його до майбутньої боротьби, в тому числі і зі зброєю в руках, за незалежність України.

Література та джерела

1. Гімнастично-пожарний курс // Народна справа. – Чернівці, 1908. – Ч. 22-23. – 1 грудня. – С.2.
2. ДАЧО. – Ф. 39. – Черновицкий городской магистрат. – Оп.1. – ед. хр. 2693. – Указание краевого управления Буковины о наблюдении за деятельностью украинск. спорт. общества "Сокил". Устав. – 1903-1904. – 6 л.
3. Із гімн. тов. „Січ” в Чернівцях // Буковина. – 1905. – 27 мая. – С.2-4
4. Із січового руху// Руська Рада. – Чернівці, 1905. – 7 січня. – С.14-15
5. І.Ю.К. Буковинський пласт. Перший пл. полк ім. І.Богуна / І.Ю.К. // Календар-альманах Самостійність. – Чернівці, 1937. – С. 97-98.
6. Лях-Породько О. Сокільський гімнастичний рух у Російській імперії наприкінці XIX – початку XX століття (на матеріалі території сучасної України): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд.. наук з фізичного виховання і спорту: 24.00.02 / О.О. Лях-Породько. – Київ, 2011. – 20 с.
7. Нарис з історії Північної Буковини / [под. ред. В.Ботушанского]. – К.: Наукова думка, 1980. – 339 с.
8. Попович І. Січова справа / Ілько Попович // Громадянин. – Чернівці, 1909. – 20 падолиста. – С.3
9. Сарбей В.Г. Становление и консолидация нации и подъем национального движения на Украине во II пол. XIX ст. / Украинский исторический журнал. – 1993. – №5. – С.3-15
10. Січ в пожарній роботі. Село Боянчук заставн. Пов. – Народна справа. – Чернівці, 1908. – Ч.22-23. – 1 грудня. – С.8
11. Січова справа // Народна справа. – Чернівці, 1908. – Ч.12. – 14 червня. – С.2-3
12. Трофим'як Б. Фізичне виховання і спортивний рух в Західній Україні (з початку 30-х років XIX ст. до 1939 р.): Навчальний посібник / Б.Трофим'як – К., 1997. – 419 с.
13. Філіпчук В.О. Початки українського національного відродження на Буковині / В.О.Філіпчук // УІЖ. – 1999. – №2. – С.58-73
14. Центральний державний історичний архів України у м.Львів (ЦДІАЛ України). – Ф.310. – Щурат В. – Оп.1. – спр. 768. – Звіти, протоколи, листування та інші матеріали про заснування і діяльність філіалів товариства у місцевості Чернівці. – 1902-1913. – 75 арк.

В свете проблем отрасли физической культуры и спорта актуальным становится изучение опыта физического воспитания всех слоев населения в разные исторические периоды. Обобщение отечественного и зарубежного опыта по затронутой проблеме поможет лучше проанализировать те изменения, которые происходили в системе различных этнических территорий, выявить их причины и спроектировать перспективные направления обеспечения эффективного развития. Целью статьи определено анализ аспектов физического воспитания детей и молодежи в украинских гимнастических обществах Буковины исследуемого периода с целью использования исторического опыта в современных условиях.

Ключевые слова: общество, пожарное дело, направление, деятельность, упражнения.

Today, when the Ukrainian society faces the task to find effective ways and methods of forming a physically and mentally healthy nation, able to respond adequately to the challenges of our time the study of the experience of physical education of all layers of the population in different historical periods becomes relevant. Generalization of domestic and international experience on the raised issues will help to better analyze the changes that have occurred in the different ethnic areas, identify their causes and design perspective directions of effective development in the future. The aim of the article is to analyze the aspects of physical education of children and youth in the Ukrainian bodydeveloping societies of Bukovina of the period under investigation in order to use the historical experience in modern conditions. The analysis of the nature of the aforementioned aspects make it possible to re-evaluate the impact of acquisitions and design theorists and practitioners of physical culture and sports in the effective formation of healthy lifestyles in modern secondary school students of classes in both urban and rural areas.

Key words: society, the fire-fighting business, direction, activity, exercise.